

Verslag

Strategie II

1. Inhoudsopgave

1. Inhoudsopgave.....	2
2. Samenvatting	3
3. Project opdracht	4
3.1. Aanleiding	4
3.2. Definitie geïntegreerde gewasbescherming.....	4
3.3. Probleemstelling.....	5
3.4. Doelstellingen.....	5
4. Uitvoering	7
4.1. Uitvoering.....	7
4.2. Doorlooptijd.....	7
4.3. Go-Nogo momenten.....	7
5. Organisatie.....	8
6. Project resultaten	9
6.1. Methode	9
6.1.1. Voorbeeldgroepen	9
6.1.2. Communicatie.....	12
6.1.3. Signaleren van (praktische) drempels en initiëren van oplossingsrichtingen	14
6.2. Effectmeting	14
7. Conclusie en aanbevelingen	15
7.1. Conclusies	15
7.2. Aanbevelingen	16
8. Financiën.....	18
Bijlage 1 Voorbeeld nieuwsbrieven.....	19
Bijlage 1a Nieuwsbrief strateeg 2008.....	19
Bijlage 1b Nieuwsbrief strateeg 2009.....	19
Bijlage 2 Gewasbeschermingsplan.....	20
Voorbeeld gewasbeschermingsplan roos.....	20
Bijlage 3: Knelpuntenanalyse	21
Bijlage 4: Uitslagen enquête	22
Bijlage 4a: Overzicht roos	22
Bijlage 4b: Overzicht chrysanth.....	22
Bijlage 4c: Overzicht Gerbera	22
Bijlage 4d: Overzicht Potplanten	22
Bijlage 4e: Overzicht Zomerbloemen.....	22
Bijlage 5: Financieel overzicht	23

2. Samenvatting

Strateeg II is het project van de sector bloemisterij dat de geïntegreerde gewasbescherming initieert, begeleidt en uitdraagt. Omdat geïntegreerde gewasbescherming complex, kennisintensief en gewas- en bedrijfsspecifiek is, is een gedegen ondersteuning van telers noodzakelijk om de geïntegreerde gewasbescherming succesvol te maken. Strateeg vervult de stimulerende en ondersteunende taak binnen de sector. De mate waarin geïntegreerde gewasbescherming wordt toegepast is duidelijk toegenomen in de afgelopen jaren. Het project Strateeg heeft daar in belangrijke mate aan bijgedragen middels voorbeeldgroepen, nieuwsbrieven, vakbladartikelen, weken van de gewasbescherming en excursies. Daarnaast heeft Strateeg een herkenbare functie gekregen in het signaleren van (praktische) drempels voor de verdere ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming. Deze drempels worden actief aangepakt door onder meer het initiëren van onderzoek.

Het project Strateeg II wordt sinds 2006 door LTO Groeiservice uitgevoerd in samenwerking met de telers en partijen als Wageningen UR, DLV en toeleveranciers. Geïntegreerde gewasbescherming is vanuit het oogpunt van de milieudoelstellingen en arbeidsveiligheid voor zowel de overheid als LTO-Nederland een steeds belangrijker wordende beleidsdoelstelling. Ook binnen het teeltbedrijf zijn er problemen waarvoor geïntegreerde gewasbescherming het antwoord is, namelijk een slinkend middelenpakket met een toenemende resistentiedruk, strenge normen binnen het Besluit Glastuinbouw, emissie normen en verbetering van arbeidsomstandigheden. De bloemisterij kan in Nederland alleen dan voortbestaan als zij op een arbeidsveilige, milieu- en economisch verantwoorde wijze haar producten teelt. Geïntegreerde gewasbescherming is geen keuze meer, het is een absolute noodzaak voor de sector om te kunnen voortbestaan.

Het project Strateeg II bevat de volgende doelstellingen:

- kennisverspreiding: alle bloemisterijtelers worden minimaal 3 keer per jaar inhoudelijk geïnformeerd over geïntegreerde gewasbescherming.
- de ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming in de sector blijft doorzetten mede dankzij de inzet van het project Strateeg II. In 2010 is 80% van de telers bezig met geïntegreerde gewasbescherming. Strateeg II draagt bij aan de verdere vermindering van de milieubelasting.
- Praktische drempels worden gesignaleerd en oplossingen worden gezocht.

In de uitvoering van Strateeg II wordt gewerkt met voorbeeldgroepen (maximaal 20 groepen op jaarbasis). De voorbeeldgroepen zijn de basis van het project omdat hier de kennis en ervaring wordt opgedaan. Het tweede onderdeel van Strateeg II is de uitvoerige communicatie middels onder meer landelijke excursies en een (inter)actieve website. Het derde onderdeel van Strateeg II is specifiek gericht op het signaleren van (praktische) drempels voor de verdere ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming en het initiëren van oplossingen voor deze drempels.

3. Project opdracht

3.1. Aanleiding

Geïntegreerde gewasbescherming is voor de toekomst de enige manier voor de bloemisterijsector om gewasbescherming op een goede, milieu- en arbeidsvriendelijke manier toe te passen. Het gebruik van chemische bestrijdingsmethoden staat al jaren onder toenemende druk. Deze druk neemt steeds verder toe. Niet alleen vanwege milieu, maar ook vanwege de arbeidsomstandigheden van werknemers op de bedrijven. Goede strategieën voor geïntegreerde gewasbescherming leiden tot afname van het gebruik van chemische middelen en verminderen zo de emissie naar het milieu en verbeteren de arbeidsomstandigheden op de bedrijven. Geïntegreerde gewasbescherming is echter complex, kennisintensief en gewas- en bedrijfsspecifiek. Gedegen ondersteuning van telers bij de verdere implementatie van geïntegreerde gewasbescherming is voor belangrijke mate bepalend voor het succes.

Strateeg is onmisbaar geweest voor de sector als het gaat om het stimuleren en ondersteunen van geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterijsector omdat:

- Geïntegreerde gewasbescherming is complex, kennisintensief en gewas- en bedrijfsspecifiek. Een gedegen ondersteuning van telers is noodzakelijk om de geïntegreerde gewasbescherming succesvol te maken.
- Er is een enorme diversiteit in de sierteeltsector met veel kleine gewassen. Veel toeleveranciers vinden deze kleine gewassen niet interessant en zonder Strateeg komt daar de geïntegreerde gewasbescherming niet van de grond. (Voorbeelden zomerbloemen en snijhortensia).
- De kennisuitwisseling tussen onderzoek en praktijk wordt door Strateeg beter georganiseerd.
- Algemene en nieuwe drempels/knelpunten komen eerder aan het licht en het zoeken naar een oplossing kan direct worden geïnitieerd. (voorbeeld cicaden en tripsbestrijding in veel gewassen).
- Strateeg is het platform van de telers voor de geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij. Dit platform is de basis voor de verdere ontwikkeling van de geïntegreerde gewasbescherming. Er wordt zoveel mogelijk samenwerking gezocht met andere partijen. Het platform geeft een goede uitstraling naar de teelt en naar het beleid.

3.2. Definitie geïntegreerde gewasbescherming

Binnen het project Strateeg wordt dezelfde definitie aangehouden als de overheid beschreven heeft in de AMVB geïntegreerde gewasbescherming (de wet van het gewasbeschermingsplan) Deze definitie luidt:

Geïntegreerde gewasbescherming is een rationele toepassing van een combinatie van biologische, biotechnologische, chemische, mechanische en fysische bestrijding, teelt- of gewasverbeteringsmaatregelen, waarbij het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen wordt beperkt tot het strikte minimum dat noodzakelijk is om populaties van organismen onder de niveaus te houden waarbij in economisch opzicht onaanvaardbare schade of verliezen optreden.

Ondanks de brede definitie besteedt Strateeg in de voorbeeldgroepen veel aandacht aan de inzet van natuurlijke vijanden tegen insecten en (spint)mijten. Hiervoor zijn verschillende redenen. Insecten en mijten zijn de belangrijkste belagers in de glastuinbouw waartegen het meest moet worden gespoten. Veel insecticiden hebben een ongunstig milieuprofiel. Schadelijke insecten dragen daarom indirect bij aan een belangrijk deel van de milieubelasting van de sector. Aan de andere kant zie je dat juist tegen schadelijke insecten diverse natuurlijke vijanden beschikbaar zijn, maar dat de juiste toepassing in de bloemisterij nog verdere verdieping en begeleiding nodig heeft. Strateeg is daarom van mening dat de toepassing van natuurlijke vijanden een belangrijke plaats heeft binnen de geïntegreerde gewasbescherming. Dit houdt echter niet in dat geïntegreerde gewasbescherming per definitie ook de toepassing van natuurlijke vijanden omvat.

3.3. Probleemstelling

Al jaren voelt de sector bloemisterij dat er druk wordt uitgeoefend in de richting van de geïntegreerde gewasbescherming. Die druk is voelbaar van alle kanten. De overheid ziet in geïntegreerde gewasbescherming een steeds belangrijker wordende beleidsdoelstelling. Ook LTO-Glaskracht Nederland vindt geïntegreerde gewasbescherming een belangrijke doelstelling in verband met het halen van de milieudoelstellingen die zij ook binnen Glami heeft vastgelegd.

Op bedrijfsniveau is de druk van geïntegreerde gewasbescherming ook voelbaar. Het middelenpakket wordt steeds specifieker en de resistentiedruk neemt toe. Door geïntegreerde gewasbescherming toe te passen heeft de teler extra instrumenten om ziekten en plagen aan te pakken. De normen van het Besluit Glastuinbouw dragen voor de teler bij aan deze motivatie. Daarnaast dragen argumenten ten aanzien van het veilig werken (personeel) voor de teler bij aan de motivatie om geïntegreerde gewasbescherming toe te passen. Indien de sector geen gehoor geeft aan de druk om geïntegreerde gewasbescherming toe te passen, gaat de overheid ongetwijfeld strengere maatregelen treffen om geïntegreerde gewasbescherming af te dwingen. Extra maatregelen zijn absoluut ongewenst en hebben een negatief effect op de concurrentiepositie in de wereld. De telers moeten de teeltwijze aanpassen en economisch verantwoord telen op een marktconforme wijze. Geïntegreerde gewasbescherming is daarbij een gegeven.

3.4. Doelstellingen

Strateeg richt zich op het stimuleren van geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij. De hoofddoelstellingen luiden als volgt:

- kennisverspreiding: alle bloemisterijtelers worden minimaal 3 keer per jaar inhoudelijk geïnformeerd over geïntegreerde gewasbescherming.
- de ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming in de sector blijft doorzetten mede dankzij de inzet van het project Strateeg. In 2010 is 80% van de telers bezig met geïntegreerde gewasbescherming. Strateeg draagt bij aan de verdere vermindering van de milieubelasting.
- Praktische drempels worden gesignaleerd en oplossingen worden gezocht.

In de uitvoering worden de volgende kwantitatieve doelstellingen gehanteerd per jaar:

- 20 voorbeeldgroepen met jaarlijks een update van de praktische knelpunten. Van het huidige project Strateeg worden ca. 13 voorbeeldgroepen voortgezet.

- De totale areaaldekking van de gewassen die meelopen in Strategie voorbeeldgroepen bedraagt minimaal 65%.
- 6-7 landelijke excursies
- Kennismarkt met ca. 200 deelnemers
- Internetsite die tenminste iedere twee weken wordt bijgewerkt.
- 4 nieuwsbrieven per jaar
- Update van de gewasbeschermingsplannen. Tijdens de looptijd van Strategie worden deze plannen 3 maal geüpdate
- 6 belangrijke knelpunten in diverse gewassen oppakken om te komen tot oplossingen. Strategie is verantwoordelijk voor het initiatief, uiteindelijke financiering van de oplossingsrichting (bv. onderzoek) valt buiten Strategie.

4. Uitvoering

4.1. Uitvoering

Het project werd uitgevoerd door LTO Groeiservice. Het project was niet gefaseerd. Een aantal voorbeeldgroepen van het project Strateeg I zijn voortgezet en er zijn nieuwe voorbeeldgroepen gestart. De activiteiten van het project zijn vervolgens elk jaar vergelijkbaar. Aan het eind van het project vindt een afsluiting plaats.

4.2. Doorlooptijd

Het project Strateeg II startte in juli 2006 en eindigde in december 2009.

4.3. Go-Nogo momenten

Het project Strateeg II kende twee go-nogo momenten, namelijk in januari 2007 en januari 2008. Criteria die bij deze go-nogo momenten een rol speelden:

- Voortgang in de ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming; er moet een duidelijke stijgende lijn zijn in de mate waarin geïntegreerde gewasbescherming wordt toegepast in de bloemisterij
- De animo voor voorbeeldgroepen moet blijven, minimaal 14 voorbeeldgroepen moeten er draaien.
- Er moet voldoende animo zijn bij de telers (niet deelnemers van voorbeeldgroepen) voor geïntegreerde gewasbescherming en voor de communicatiemomenten (landelijke excursies, kennismarkten)

Ten tijde van een go-nogo moment vond tevens een evaluatie plaats over de wijze waarop het project werd uitgevoerd. Indien het noodzakelijk was, werden er wijzigingen doorgevoerd.

5. Organisatie

De organisatie en uitvoering zijn gedaan LTO Groeiservice. LTO Groeiservice heeft in beide Strateegprojecten laten zien dat zij in staat is om zo'n project succesvol uit te voeren. De sterke betrokkenheid met de telers van LTO Groeiservice heeft mede bijgedragen aan het succes.

Bij Strateeg II opereert de projectleider onder de stuurgroep. De stuurgroep komt, indien noodzakelijk, bijeen en bestaat momenteel uit LTO Nederland, LTO Groeiservice, VBN, Artemis en Productschap Tuinbouw (agendalid).

De werkgroep uit Strateeg I is voortgezet. De werkgroep stuurt het project inhoudelijk aan en zorgt er tevens voor dat er voldoende afstemming plaatsvindt met andere projecten. Deze komt 4 keer per jaar bijeen en bestaat uit Nefyto, Artemis, DLV, Wageningen UR en telers.

Strateeg heeft nauw samengewerkt met het project Telen met Toekomst. In het project Telen met Toekomst bekijkt Wageningen UR samen met telersgroepen de (toekomstige) mogelijkheden van geïntegreerde gewasbescherming in roos, chrysant en potplanten. Landelijke excursies en kennismarkten worden veelal gezamenlijk georganiseerd. Tevens wordt op projectleidersniveau de ervaringen uitgewisseld. Strateeg werkt tevens samen met andere gewasbeschermingsprojecten, zoals het project toedieningstechnieken (LTO Groeiservice), de CEMP's (LTO Groeiservice) en diverse demonstratieprojecten geïntegreerde gewasbescherming. Hierbij gaat het met name om het gezamenlijk organiseren van bijeenkomsten.

Binnen Strateeg opereert ook een Begeleiding Commissie voor het Onderzoek (BCO). De BCO heeft de taak om het overkoepelende gewasbeschermingsonderzoek te initiëren, beoordelen en begeleiden.

6. Project resultaten

6.1. Methode

De kern van het project werd gevormd door voorbeeldgroepen. Een voorbeeldgroep bestond uit 7-10 telers die zo'n 6 keer per jaar bijeenkwamen om de ervaringen te delen over geïntegreerde gewasbescherming. De groepen werden door een gewasbeschermingsadviseur begeleid. In deze groepen werd nieuwe kennis en ervaring ontwikkeld en uitgewisseld. Strateeg waakte ervoor dat deze nieuwe kennis toegankelijk werd voor andere telers. Het toegankelijk maken van de informatie gebeurde middels landelijke excursies, kennismarkten, internetsite en nieuwsbrieven. Door de kennis te verspreiden is Strateeg van mening dat zij heeft bijgedragen aan de olievlekwerking die cruciaal is voor de algemene ontwikkeling van geïntegreerde gewasbescherming. Naast het opdoen van ervaringen was het zichtbaar maken van (praktische) drempels een belangrijke taak van de voorbeeldgroepen. Strateeg had de taak om initiatieven te nemen om te komen tot een oplossing.

De activiteiten van Strateeg waren:

1. voorbeeldgroepen met deskundige begeleiding
2. brede communicatie
3. signaleren van (praktische) drempels en initiëren van oplossingsrichtingen

Het project Strateeg was vooral een project voor en dóór de telers. Juist de telers moesten ervaring opdoen met de geïntegreerde gewasbescherming. De individuele telers in het project hebben deze ervaring op eigen kosten moeten opdoen. Er is geen geld beschikbaar gesteld voor bijvoorbeeld de aankoop van natuurlijke vijanden of voor oogstderving. Daarnaast gaat de geïntegreerde gewasbescherming veelal gepaard met extra uren die niet door Strateeg kon worden vergoed. Alleen de begeleiding werd vanuit het project betaald. De ervaring binnen het project Strateeg II is dat er voldoende telers zijn die het belangrijk vinden voor hun eigen bedrijf om op eigen kosten deel te nemen aan een voorbeeldgroep.

Binnen de geïntegreerde gewasbescherming en ook binnen het project Strateeg hebben producenten en toeleveranciers van biologische bestrijders een belangrijke rol gespeeld. Deze bedrijven hebben ook een belang in de verdere ontwikkeling van de geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij. De betrokkenheid van de bedrijven bij Strateeg is groot geweest. Zij investeerden tijd in de begeleiding van de voorbeeldgroepen. Voor de grote gewassen is dat kosteloos. Het voordeel voor Strateeg is weer dat de adviseurs van de bedrijven ook andere klanten (teeltbedrijven) hebben en daarmee ook kosteloos bijdragen aan de verdere verspreiding van de kennis over geïntegreerde gewasbescherming.

6.1.1. Voorbeeldgroepen

Voorbeeldgroepen hebben als doel om de telers te laten ervaren wat de mogelijkheden zijn van geïntegreerde gewasbescherming door er mee aan de slag te gaan en in groepsverband, onder leiding van een adviseur, de ervaringen te bespreken. Daarnaast is het de taak van de voorbeeldgroep om de kennis en ervaring te delen met de collega-telers. Voorbeeldgroepen bestaan sinds 2003 en tot 2009 draaiden er 17 voorbeeldgroepen. De resultaten zijn positief. Middels deze werkwijze leert men wat de mogelijkheden zijn en waar nog knelpunten liggen.

Voorbeeldgroepen vormen de basis voor de kennisontwikkeling en de daarvan afgeleide communicatie over de toepassing van geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij.

Het doel was om jaarlijks minimaal 14 groepen te laten draaien. Het aantal voorbeeldgroepen was begrensd op het aantal van 20. De reden hiervoor is dat er gewassen zijn waarbij de voorbeeldgroep geen nieuwe aspecten meer kan belichten en feitelijk kan stoppen (men kent de mogelijkheden in het gewas en heeft dat voldoende uitgedragen naar collega's).

Verskillende aspecten zijn belangrijk bij voorbeeldgroepen:

- Waarborgen van het niveau. De gewasbeschermingsadviseur heeft het niveau van de groep moeten waarborgen. Daarnaast is het de taak van de projectleider om te volgen wat het niveau is van de groep.
- Doorstroming van telers binnen groepen en van totale groepen. Er is geen maat te geven voor de periode die een teler of een groep telers nodig heeft om voldoende kennis en ervaring te krijgen met geïntegreerde gewasbescherming. De ervaring leert dat een groep vanzelf stopt als men klaar is. Men heeft bijvoorbeeld alles bereikt dat mogelijk is voor dat gewas of het kennisniveau stijgt niet. Het kan natuurlijk zijn dat telers binnen een groep afvallen of dat andere telers interesse hebben om deel te nemen aan een voorbeeldgroep. De projectleiding van Strateeg heeft opgetreden als intermediair tussen de groep en de individuele telers om zo tot een goede voorbeeldgroep te komen. Strateeg hechtte er veel belang aan dat 'nieuwe' telers die wilden deelnemen aan een voorbeeldgroep ook een plaats konden krijgen in een voorbeeldgroep.
- Verslaglegging/kennisoverdracht. De adviseurs hadden de taak om een verslag te maken van de bijeenkomst. Vooral technische/practische details moesten daarin goed omschreven worden. De verslagen werden door de werkgroep besproken. De projectleider maakte van het groepsverslag een korte samenvatting op internet. De telers van de groepen waren samen met de projectleider verantwoordelijk voor de kennisverspreiding. De vorm was vrij. Dat wil zeggen dat men kon kiezen voor nieuwsbrief, internet-weblogs, landelijke excursies, landelijke dagen. Het is belangrijk dat de collega-telers ook de kennis ontvangen die zij via de groepen meekrijgen. Jaarlijks maakte de projectleider een overzicht van de specifieke communicatiemomenten per voorbeeldgroep.

Er zijn meer dan voldoende voorbeeldgroepen in Strateeg geweest voor de volgende gewassen: roos(2), chrysant(2), gerbera(2), bouvardia, zantedeschia, snijhortensia(2), kuipplanten, anjer, bromelia(project Strategische strategieën gefinancierd door Provincie Zuid Holland). Groene en bonte planten, zomerbloemen. De voorbeeldgroepen zijn in een groot gedeelte van 2009 doorgelopen, maar zijn in dat jaar langzaam gestopt in verband met het aflopen van het project

Overzicht van de voorbeeldgroepen

Gewas	begeleiding	Resultaten / hoogtepunten
Roos	Groep 1: Brinkman: Groep 2: Syngenta	<ul style="list-style-type: none"> • Bij de roos heeft de focus met name gelegen op de ontwikkelingen rondom het vinden van geschiktere roofmijten voor het gewas. Hierin zijn behoorlijke stappen gemaakt met de toevoeging van A. swirskii, A. ovalis en A. montdorensis. Ondersteunend onderzoek heeft hier een grote rol in gespeeld. • In de loop van het project zijn de telers geconfronteerd met nieuwe plagen zoals wolluis en schildluis. Deze plagen vormen een steeds groter probleem in de teelt en hier wordt nu veel onderzoek naar gedaan.

		<ul style="list-style-type: none"> • Er is ieder jaar minimaal één grote excursie geweest in de roos met het onderwerp geïntegreerde gewasbescherming. Het gemiddeld aantal bezoekers bij deze excursies was 100.
Chrysant	Groep 1 Syngenta Groep 2 DLV/Koppert	<ul style="list-style-type: none"> • Tijdens Strategie 1 was de omslag voor de chrysantenteelt naar geïntegreerde gewasbescherming al min of meer een feit. • In strategie II hebben de voorbeeldgroepen zich meer gericht op de toepassing van GNO's (schimmelpreparaten en aaltjes tegen trips) • Ook bij chrysant zijn er nieuwe problemen ontstaan. Schade veroorzaakt door wantsen is een probleem wat vroeger niet of nauwelijks voorkwam maar nu wel de kop op steekt. • Er zijn per jaar 2 excursies geweest in de chrysant met gemiddeld 80 bezoekers.
Gerbera	2 groepen DLV	<ul style="list-style-type: none"> • De bestrijding van wittevlies is met name onderwerp voor de gerberagroep. De komst van A. swirskii heeft ervoor gezorgd dat er weer veel meer biologisch wordt ingezet in de chrysant. • Weekhuidmijten zijn een opkomend probleem in de teelt. Dit wordt nu met onderzoek breed opgepakt vanuit de teelt. • In 2009 is in samenspraak met de werkgroep van Strategie extra begeleiding geweest bij een groep om het onderwerp resistentie management eens goed aan te pakken. Aan het einde van 2009 is dit aan de grote groep toegelicht tijdens de weken van de gewasbescherming. • Er zijn per jaar 1 of meer excursies geweest voor de gerbera met gemiddeld 80 bezoekers
Zomerbloemen	Syngenta, WUR Glastuinbouw	<ul style="list-style-type: none"> • De zomerbloemen hebben zich met name geconcentreerd op de bestrijding van spint, trips en weekhuidmijten. • Er zijn testen geweest in verschillende gewassen met verschillende resultaten. • Gedurende de periode zijn meer zomerbloemen telers daadwerkelijk natuurlijke vijanden in gaan zetten. • Er zijn per jaar 1 excursie en 1 voorlichtingsbijeenkomst geweest. Per excursie waren er gemiddeld 30 bezoekers en op de bijeenkomst gemiddeld 80.
Snijhortensia	2 groepen Jan Rodenrijs	<ul style="list-style-type: none"> • Tijdens strategie 1 is de basis gelegd voor geïntegreerde gewasbescherming in de snijhortensia. • De groepen hebben voor verdere verfijning nog doorgelopen tijdens strategie II.
Poinsettia	Syngenta Brinkman	<ul style="list-style-type: none"> • Wittevlies (Bemisia) en sciara zijn de problemen van de teelt van poinsettia. • In de teelt van poinsettia is uitgebreid strategie onderzoek gedaan naar de bestrijding van deze plagen. Dit heeft goede resultaten opgeleverd. • Het uitgangsmateriaal is wel een probleem in deze teelt. Het is regelmatig vervuild met of residu of plagen. Dit kan een grote belemmering voor de opstart van geïntegreerde gewasbescherming op de bedrijven zijn. • Er zijn 2 excursies geweest met het thema geïntegreerde gewasbescherming met gemiddeld 25 bezoekers.
Kuipplanten	Koppert, DLV	<ul style="list-style-type: none"> • De uitdaging bij de kuipplanten is de werking van de natuurlijke vijanden bij een lagere temperatuur. • Door het brede sortiment is verder de diversiteit aan plagen groot.

		<ul style="list-style-type: none"> • Er heeft onderzoek gelopen in de kuuipplanten door DLV met Koppert • Er zijn jaarlijks excursies geweest over het onderwerp met gemiddeld 20 telers
Groene en bonte planten	Fytoconsult, Syngenta, Koppert, Biobest	<ul style="list-style-type: none"> • Er is een onderzoek opgestart in 2008 en hieromheen is een groep gevormd. • Met name spint en trips zijn onderzocht en hier zijn grote stappen vooruit in gemaakt. • Wolluis is wel een groot probleem in de teelten die mee hebben gedaan. Hiervoor is een extra onderzoek opgestart. • Er zijn meerdere excursies geweest 2 maal tijdens de weken van de gewasbescherming met gemiddeld 125 bezoekers en 1 maal daarbuiten met 40 bezoekers.
Anjer	Biobest	<ul style="list-style-type: none"> • Met name de bestrijding van trips maar ook van anjerspint is lastig in de teelt. • Er is een praktijkproef opgestart met roofmijten en aaltjes. • Een jaar erna is alleen met aaltjes verdergegaan. • Er zijn 2 excursies geweest met gemiddeld 30 bezoekers.
Pot Chryasant	Biobest/Nic Sosef	<ul style="list-style-type: none"> • De plagen in de potchryasant zijn hetzelfde als die in de snijchryasant. De teelt is echter zo verschillend dat hier toch hele andere manieren van werken nodig zijn in de gewasbescherming • Er is onderzoek opgestart naar de bestrijding van spint en trips in de potchryasant. • Er is een excursie geweest op een bedrijf tijdens de weken van de gewasbescherming met 150 bezoekers. Dit was voor alle bloeiende planten breed.
Zanthesdeschia	DLV	<ul style="list-style-type: none"> • Deze groep heeft met name gekeken naar de bestrijding van bodemschimmels door middels van anthagonisten zoals trianum. Hiervan is geen meetbaar resultaat gevonden. • Wat betreft plagen zijn er nauwelijks problemen in de Zanthesdeschia. • Op een bedrijf zijn in de periode wat problemen geweest met Echinotrips. Hier is een geïntegreerd plan voor gemaakt.
Bouvardia	DLV	<ul style="list-style-type: none"> • Met name wittevlug is een probleem in deze teelt met de komst van A. Swirskii gaat de geïntegreerde gewasbescherming in eerste instantie veel beter in deze teelt • De komst van Echinotrips heeft voor problemen gezorgd in de geïntegreerde gewasbescherming in deze teelt • Er is een proef gedaan door Entocare met rooftrips. Dit gaat goed maar is erg kostbaar
Bromelia	Groeiservice en WUR	<ul style="list-style-type: none"> • Bij de provincie Zuid Holland is er een extra project aangevraagd en goedgekeurd voor de geïntegreerde gewasbescherming van weekhuidmijten in potplanten. Dit project heeft 2 jaar gelopen op het bedrijf Junglestar en er zijn iedere maand inloopmiddagen geweest. (10 bezoekers per keer) • Aan de hand van dit project is er in de bromelia verder onderzoek gestart naar de bestrijding van de ananasmijt.

6.1.2. Communicatie

De communicatie van het project was noodzakelijk om blijvende aandacht te krijgen van de teler voor geïntegreerde gewasbescherming. Telers en partijen als Wageningen UR hebben aangegeven aan dat juist de brede communicatie (nieuwsbrieven, bijdrage in het vakblad, e.d.) ervoor zorgt dat de animo voor geïntegreerde gewasbescherming onder telers toeneemt en de

houding verbetert. Als dit weg zou zijn gevallen, dan zou ook de animo verminderen. Strateeg heeft daarom sterk ingezet op inhoudelijke, praktische kennisoverdracht.

De communicatie heeft als doel gehad om de mogelijkheden en successen van geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij bij een grote groep telers bekend te krijgen. De communicatie van Strateeg heeft met name een informatief karakter. Door telers over de mogelijkheden te informeren beoogde Strateeg een houdingsverandering te bewerkstelligen, die moest resulteren in een grotere mate van toepassing van geïntegreerde gewasbescherming.

Tijdens de uitvoering van het project is nauw samengewerkt met het project Telen Met Toekomst (Wageningen UR) en andere gewasbeschermingsprojecten. Dit kwam met name in de communicatie ten uiting. Juist in de communicatie was die samenwerking belangrijk om efficiënt de telers te kunnen bereiken, zonder dat telers elke week voor een gewasbeschermingsbijeenkomst werden uitgenodigd.

De verschillende communicatie onderdelen waren:

- Nieuwsbrief Strateeg. 4 keer per jaar voor de totale bloemisterij. Verzending via Productschap Tuinbouw aan alle heffingbetalende telers. In totaal zijn er in deze periode 14 nieuwsbrieven verstuurd aan ongeveer 6500 telers. (Voorbeelden hiervan vindt u in bijlage 1)
- Gewasnieuwsbrief. Indien er een voorbeeldgroep loopt in een bepaald gewas dan wordt daar 1 of 2 keer per jaar aandacht aan gegeven in de gewasnieuwsbrief van Groeiservice.
- Vakblad Bloemisterij. Veel telers uit de voorbeeldgroepen hebben meegewerkt aan de rubriek kasgeluiden. Deze rubriek gaat specifiek over geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij. Ook is er veel aandacht geweest voor de weken van de gewasbescherming en andere excursies van Strateeg in verschillende vakbladen.
- Weken van de gewasbescherming. In plaats van een kennismarkt en veel losse excursies zijn de weken van de gewasbescherming ieder jaar georganiseerd. Per jaar zijn er tijdens de weken van de gewasbescherming 4 of 5 excursies of bijeenkomsten gehouden met gemiddeld per jaar ongeveer 500 bezoekers.
- Landelijke excursies. Voorbeeldgroepen waar interessante ontwikkelingen plaatsvinden, organiseren een landelijke excursie. Jaarlijks worden 6-7 landelijke excursies georganiseerd. Veel van deze excursies zijn in de weken van de gewasbescherming gevallen maar er zijn per jaar ook nog 2 tot 5 excursies geweest buiten de weken van de gewasbescherming. Hiervan staan de aantallen voor een groot gedeelte in het overzicht van de voorbeeldgroepen.
- Kennisplatform internet. Strateeg is bezig met een internetpagina waarin alle (gewasgerichte) kennis over geïntegreerde gewasbescherming gratis toegankelijk wordt gemaakt. Dit wordt uitgebreid en verder onderhouden. De inhoud van de internetpagina is: gewasgerichte en plaaggerichte informatie over bestrijdingsmogelijkheden, onderzoeksresultaten, dagboeken (Weblogs) van telers die geïntegreerde gewasbescherming toepassen. Actualiteit en telersinteractie zijn daarbij belangrijke aspecten. Een dussdanige website bestaat buiten Strateeg niet.
- Gewasbeschermingsplannen. Strateeg ziet het gewasbeschermingsplan als een managementtool voor een goede uitvoering van geïntegreerde gewasbescherming. Een gewasbeschermingsplan is bij wet verplicht voor alle telers. Deze wet staat momenteel

ter discussie. Ongeacht de wettelijke verplichting heeft Strateeg gewerkt met gewasbeschermingsplannen. LTO Groeiservice heeft eind 2004 voor de bloemisterij 26 gewasgerichte plannen geschreven waarin de geïntegreerde gewasbescherming een belangrijke aandacht krijgt. Strateeg heeft in 2009 alle gewasbeschermingsplannen ge-update en deze staan op de site van LTO Groeiservice (Een voorbeeld hiervan vindt u in bijlage 2)

- Overig: diverse mogelijkheden worden benut om de geïntegreerde gewasbescherming goed voor het voetlicht te krijgen. Zo zijn er lezingen gehouden op landelijke dagen en worden extra achtergrondartikelen in vakbladen/gewasnieuwsbrieven geplaatst.

6.1.3. Signaleren van (praktische) drempels en initiëren van oplossingsrichtingen

Uit het Strateeg 1 was gebleken dat veel teelten tegen (praktische) drempels aanlopen. Deze drempels zorgen ervoor dat de ontwikkeling en verdere implementatie van de geïntegreerde gewasbescherming stagneert. Strateeg II heeft de afgelopen jaren actief gewerkt aan oplossingen. In de meeste gevallen heeft dat geleid tot nader onderzoek. Jaarlijks zijn 6 belangrijke knelpunten in diverse gewassen opgepakt om te komen tot oplossingen. Strateeg was verantwoordelijk voor het initiatief, uiteindelijke financiering van de oplossingsrichting (bv. onderzoek) viel buiten Strateeg.

Er is een volledige knelpuntenanalyse gemaakt van alle plagen in de sierteeltsector in 2008 deze is aangepast in 2009. Hieruit zijn verschillende onderzoekswensen ontstaan. De nieuw ontstane problemen met wolluis, schildluis en echinotrips zijn hierin vermeld en hier zijn op dit moment onderzoeken voor goedgekeurd of in aanvraag. De knelpunten analyse is als bijlage (bijlage 3) toegevoegd aan het verslag. Daarnaast zijn er in veel gewassen onderzoeken gedaan naar geïntegreerde gewasbescherming. Soms waren dat demonstratieprojecten (potplanten, zomerbloemen, poinsettia, potchrysan, kuisplanten) maar vaak ook onderzoeken naar teeltspecifieke problemen (wolluis en schildluis in roos, weekhuidmijten in gerbera, trips in crysant, wolluis in potplanten).

6.2. Effectmeting

Er is 3 maal een enquête gehouden onder de 5 sierteeltgewassen deze geeft zeker een groei aan in het percentage siertelers dat geïntegreerd teelt. (Zie ook de bijlagen). In alle gewassen is een toename van geïntegreerde teeltmethoden te zien ten opzicht van de vorige enquête. De roos, chrysan en gerbera zijn voor meer dan 85% geïntegreerd. Bij de zomerbloemen en potplanten loopt de toename iets achter. Hier zijn dan ook ondersteunende demonstratieprojecten ontwikkeld. De uitslagen van de enquêtes vindt u in bijlage 4.

7. Conclusie en aanbevelingen

7.1. Conclusies

- Alle grote snijbloemengewassen (roos, gerbera, chrysanth) doen voor 90% of meer aan geïntegreerde gewasbescherming. Dit was rond de 60% aan het einde van Strategie I (gemiddeld over roos, gerbera en chrysanth). Dit is deels te danken aan onderzoek en ontwikkelingen in de teelten. Strategie heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontsluiting van de kennis naar de grote groep van telers in deze gewassen. In deze teelten is in de jaren van grote omslagen ieder najaar op aanvraag van de telers twee keer een grote bijeenkomst gehouden.
- Bij de kleine snijbloemengewassen en de potplanten is het percentage dat geïntegreerde gewasbescherming toepast behoorlijk gegroeid. Van 25% naar 40%. Door de diversiteit van de gewassen is het hier echter nog moeilijk om snel over te stappen.
- Volledige knelpuntenanalyse betreffende de geïntegreerde gewasbescherming in de bloemisterij. Deze is ieder jaar geactualiseerd en er zijn acties ondernomen waar nodig. Bijvoorbeeld door nieuw onderzoek te laten starten of extra aandacht aan onderwerpen te besteden in voorlichtingsbijeenkomsten en/of nieuwsbrieven. Voor alle plagen is een overzicht gemaakt in welke gewassen ze een probleem vormen en wat er nodig is om dit op te lossen. Opvallende zaken in de knelpuntenanalyse zijn wittevlies en trips waar we denken in vast te gaan lopen in zowel chemische als geïntegreerde systemen en het optreden van zogenaamde “nieuwe plagen”. Dit zijn insecten die bij chemische bestrijding niet of nauwelijks voorkomen maar die in geïntegreerde systemen steeds vaker worden terug gevonden. Voorbeelden van “nieuwe plagen” zijn wantsen, cicaden, echinotrips, weekhuismijten, wol-, dop- en schildluis
- Overkoepeld onderzoek gestart naar weekhuismijten, wittevlies en echinotrips als gevolg van de resultaten uit de knelpuntenanalyse.

- Er zijn 6 demonstratieprojecten gestart in de anjer, bromelia, groene en bonte planten, gerbera, poinsettia en zomerbloemen. Het demonstratieproject in de bromelia is gefinancierd door de provincie Zuid-Holland.
- 35 bijeenkomsten met totaal 3000 bezoekers, waarvan één maal de kennismarkt en drie maal de weken van de gewasbescherming.
- Website gebouwd met informatie uit het project en alle geactualiseerde gewasbeschermingplannen staan in maart op de site van LTO Groeiservice. Een groot deel is in het najaar van 2009 aangepast en enkele worden nog in 2010 geactualiseerd. De gewasbeschermingplannen worden op de site van LTO Groeiservice gezet en zijn toegankelijk voor iedereen. De huidige Strateegsite kan, vanwege problemen bij de bouwer, niet meer worden aangepast zoals wij dat graag zouden willen.
- Nieuwsbrief vier keer per jaar (totaal 14 nieuwsbrieven) met een oplage van 6500 stuks per nieuwsbrief, verzonden naar alle heffingsbetalers bloemisterij.
- Zeventien voorbeeldgroepen in de gewassen roos (2), chrysant (2), gerbera (2), snijhortensia (2), bromelia, anjer, bouvardia, poinsettia, groene en bonte planten en kuipplanten, potchrysant, zanthedeschia en zomerbloemen.
- Strateeg II zou volgens de aanvraag € 583.741,- gaan kosten. De totale kosten van Strateeg II zijn ongeveer € 150.000,- onder dit bedrag gebleven. Doordat veel fabrikanten en toeleveranciers gratis aan het project meewerkten en doordat er veel samen is gewerkt met andere projecten van Wageningen UR en DLV konden veel kosten worden bespaard.

7.2. Aanbevelingen

- Platformfunctie in de glastuinbouw behouden. Dit bevordert de kennisuitwisseling en de sector behoudt zo een goed overzicht over knelpunten en “nieuwe” plagen.
- De weken van de gewasbescherming zijn een begrip geworden met grote aantallen deelnemende telers. Deze bijeenkomsten vervullen een belangrijke rol als het gaat om kennisoverdracht op het gebied van geïntegreerde gewasbescherming. Vanuit telers, fabrikanten van gewasbeschermingsmiddelen en natuurlijke vijanden, de toelevering en het onderzoek is er een duidelijke behoefte aan voortzetting van de weken van de gewasbescherming.
- De website bevat veel goed bruikbare kennis voor de ondernemers. Er is behoefte om dit nog verder uit te breiden en te moderniseren.

- De voorbeeldgroepen hebben een goed effect gehad in de grote gewassen zoals roos en chrysanthe. Voor de kleinere gewassen zijn ze echter minder relevant. In een vervolg hoeven voorbeeldgroepen niet meer te worden opgenomen, maar kunnen we dit beter laten ontsluiten bij het gewasgerichte netwerk dat LTO Groeiservice al heeft. Tijdens de weken van de gewasbescherming en in de gewasgerichte nieuwsbrieven moet het vervolg van Strategie meer aandacht besteden aan kleine gewassen.
- Nieuwe plagen (zoals wolluis, echinotrips en weekhuidmijten) en de plagen trips en witte vlieg behoeven sectorbrede aandacht. Dit moet goed door een overkoepelende groep gevolgd blijven worden.

8. Financiën

Voor het project Strateeg is gedurende de gehele looptijd van 3,5 jaar een bedrag begroot ten hoogte van €.

Gezien de bestedingen van het project blijft Strateeg duidelijk onder deze begroting. Het eindbedrag is €.. De uitwerking van de bestedingen vindt u in bijlage 5.

Bijlage 1 Voorbeeld nieuwsbrieven

Bijlage 1a Nieuwsbrief strateeg 2008

Bijlage 1b Nieuwsbrief strateeg 2009

Bijlage 2 Gewasbeschermingsplan

Voorbeeld gewasbeschermingsplan roos

Bijlage 3: Knelpuntenanalyse

Knelpunten analyse versie juni 2010

Bijlage 4: Uitslagen enquête

Bijlage 4a: Overzicht roos

Bijlage 4b: Overzicht chrysan

Bijlage 4c: Overzicht Gerbera

Bijlage 4d: Overzicht Potplanten

Bijlage 4e: Overzicht Zomerbloemen

Bijlage 5: Financieel overzicht